

Svensk- finland berättar

Utgivare:

KulturÖsterbotten, SFV Bildning och Sydkustens landskapsförbund, mars 2015
Med stöd av Svenska Folkskolans Vänner

Bilderna i häftet (om inte annat nämns) är från Österbottens traditionsarkiv.

Fotograf: Erik Hägglund. Original till kartan på baksidan gjord av Petra Havo.

Definitioner på ord, Norstedts svenska ordbok.

Layout: Peppy Design / Petra Långfors

Tryck: Oy Fram Ab

Kontakt:

Lena Långbacka (Sydkustens landskapsförbund)
tfn 044 544 3348, e-post lena.langbacka@sydkusten.fi

Ann-Sofi Backgren (SFV Bildning)
tfn 050 522 2642, e-post ann-sofi.backgren@sfv.fi

Vivan Lygdbäck (KulturÖsterbotten)
tfn 050 553 4051, e-post vivan.lygdback@kulturosterbotten.fi

Carola Harmaakivi (KulturÖsterbotten)
tfn 050 347 0522, e-post: carola.harmaakivi@kulturosterbotten.fi

Innehåll

Svenskfinland berättar	5
Berättelser från Svenskfinland	
Elvira Madigan i Uleåborg, 1879	6
Kukko-Kalle i Karleby får sitt straff	7
Prinsessa, militärer och flyktingar får mat på Jeppo järnvägsstation	8
Bruden som försvann	9
Cneiffens förbannelse	10
Prins Viktor och Prins Matt - en fiskarhistoria	11
Spågumman	11
Oväntat slut på föredrag	12
In trällgåbb	12
När korset skulle resas på Åbo domkyrka	13
Biskopskorsets historia	13
Karelare i Pargas	14
Rika mamma i Nagu	15
Den giriga bonden i Tjuda	15
Blindstenen i Tervsund i Pargas	16
Då kaffe kokades första gången. Sagen från Kimito	16
Paradiset i Söderlångvik	17
Händelse i julkyrkan på 1930-talet, Kimito	17
Roddtur med Karlsson och patronessan i Dalsbruk	18
Motorcykelfärd i Dragsvik	18
Poliskonstapel Didos öden och äventyr i Ekenäs	19
Varifrån har Stora Räntan utanför Helsingfors fått sitt namn?	20
Fina damer på båtfärd i Borgå skärgård	21
Finlandssvensk invandrare i Sverige på 1950-talet	21
Berättelser reflekterar vår tid och våra rädslor	
- ett samtal med folklorister vid Åbo Akademi	22
Berättelser i organisationer och företag	26
Att berätta historier, förr och nu	28

Svenskfinland berättar

Välkommen på en berättelseresa längs Svenskfinlands kust. Resan börjar i Uleåborg, där cirkusartisten Elvira Madigan var på besök år 1879. Därefter fortsätter vi söderut och får läsa skrönor från äldre tider, sagor och sägner om fiskare, bröllop, flyktingar, folk och få. Vi tar oss dessutom en avstickare till Sverige, ditt många finlandssvenskar flyttat under åren.

Vi får här också träffa Lena Marander-Eklund och Blanka Henriksson, folklorister vid Åbo Akademi, som ger oss en inblick i berättelsernas värld. Vi får läsa om berättandet förr och nu samt hur en berättelse byggs upp. Vi serverar också några praktiska tips och råd som kan hjälpa var och en som vill förmedla berättelser vidare.

Svenskfinland berättar är ett samarbete mellan KulturÖsterbotten, SFV Bildning och Sydkustens landskapsförbund. Tillsammans vill vi lyfta fram den fantastiska tradition av muntligt berättande som lever och frodas i dagens Svenskfinland. Vi har genom seminarier, inspirationskvällar och nu med den här skriften, synat olika sorters berättelser och sätt att använda berättandet.

Berättelserna i det här häftet har samlats in under hösten och vintern 2014-15. De är redigerade och bearbetade av arbetsgruppen. En del av berättelserna har sitt ursprung i Finlands svenska folkdiktning. Andra är personligt upplevda minnen eller skrönor som gått från mun till mun. Här finns historier om byaoriginal och om händelser som haft stor betydelse för bygden och vi får också veta hur några platser fått sitt namn.

Vi tar inte ställning till sanningshalten i berättelserna. Vi tar inte heller ställning till om de här berättelserna är representativa för regionerna. Vi vill bara ge ett urval exempel på den rika berättelseflora som finns i Svenskfinland och inspirera till fortsatt berättande.

Vi tackar alla berättare och alla er som skickat in berättelser och som visat intresse för vårt projekt. Vi hoppas på trevliga berättarstunder och att berättandet blomstrar även i fortsättningen.

Berättelsernas kraft är stark, låt berättelserna leva. Berätta dem vidare eller hitta på nya!

Lena Långbacka, Sydkustens landskapsförbund

Vivan Lygdbäck och Carola Harmaakivi, KulturÖsterbotten

Ann-Sofi Backgren, SFV Bildning

Berättelser från Svenskfinland

Elvira Madigan i Uleåborg, 1879

INSKICKAD AV CARL-ERIC SILVANDER, ULEÅBORG

Johan Adalbert Madigans cirkusföretag kom till Uleåborg i början av september 1879. Man ville ge publiken cirkusnummer och ridspektakel av hög klass och man talade gärna om ”sorgespel och cirkusnöjen”.

Med på turnén var den då 11-åriga Elvira, som trots sin ringa ålder var cirkusens primadonna. Hennes uppgift var att dansa på en tunn metalltråd samt att delta i enkla ridnummer. Hennes riktiga namn var Hedvig Jensen och hon var dotter till Laura Jensen. Hennes styvfar John Madigan hade adopterat henne, därav efternamnet. John var född i USA.

Sällskapet uppträdde i Manegen i Uleåborg, i hörnet av Peltokatu och Kirkkokatu i Heinäpää. Hästarna kunde beta på gräsområdena i närheten och cirkussällskapet inkvarterades i privathem runtomkring.

Elvira växte upp till en verkligt skön ung dam. Var än följt drog fram fick hon beundrare från alla samhällsklasser. På en föreställning år 1888 i Sverige fanns löjtnant Sixten Sparre. Kärleken blev omedelbart ömsesidig mellan de unga två. Men i 1800-talets samhälle var det otänkbart att den redan gifte Sixten skulle skilja sig från sin hustru och äkta Elvira. Dessutom var hon bara en kvinna av folket och han en man av börd. Sixten var greve.

Det unga paret flydde till Danmark, men påträffades döda den 21 juli av skott från Sixtens revolver. Elvira blev bara 22 år. ×

FOTNOT : Elvira Madigan (1867-1889) var en av 1800-talets stora cirkusartister vars öde kan jämföras med dagens stora livsöden; kort, häftigt och tragiskt. Hennes öde har gett upphov till bland annat två filmer i Sverige. År 1943 kom den första versionen med Eva Henning som Elvira och Åke Ohlberg som Sixten. År 1967 kom följande version med Pia Degermark och Tommy Berggren. Dessutom skrevs det första skillingtrycket om händelsen 1889 under namnet ”Sorgeliga saker hända”.

*Sorgeliga saker hända
Än i våra dar minsann,
Sorgeligast är dock denna -
Den om fröken Madigan.*

*Vacker var hon som en ängel:
Ögon blå och kind så röd,
Smärt om livet som en stängel;
Men hon fick en grymmer död.*

*När hon dansade på lina
Lik en liten lärka glad,
Hördes bifallsropen vina
Ifrån fyllda bänkars rad.*

*Så kom greve löjtnant Sparre,
Vacker var han, utav börd,
Ögon lyste, hjärtan darre,
Och hans kärleksbön blev hörd.*

*Greve Sparre han var gifter,
Barn och maka hade han,
Men från dessa han nu rymde,
Med Elvira Madigan.*

*Så till Danmark styrdes färden.
Men det tog ett sorgeligt slut,
Ty långt ut i vida världen
Tänkte de att slå sig ut.*

*Men se slut var deras pengar,
Ingenting att leva av!
För att undgå ödet stränga
Bygga de sitt bo i grav.*

*Och pistolen full av smärta
Greven tar och sikte tog
Mot Elviras unga hjärta:
Knappt hon andas, förr'n hon dog.*

*Ack mig hör, Ni ungdomsglada,
Tänk på dem och sen Er för
Att Ni ej i blod få bada
Ni ock en gång, förr'n Ni dör!*

*Text: Johan Lindström Saxon
(1859-1935)*

Kukko-Kalle i Karleby får sitt straff

INSÄND AV JOHAN HELANDER I KARLEBY

Kalle föddes till denna jämmerdal så utan jordiska ägodelar som man kan födas... Namnet Kukko-Kalle hade han fått för att ingen kunde härma tuppen som han. Han hade till och med två gånger hamnat på vatten och bröd till Vasa bara för kuckandets skull. Båda gångerna skedde det på helgomässmarknaden under inverkan av drycker som gav honom bättre mod...

Kalle rörde sej nästan uteslutande i hemknutarna i Kirilax i Karleby och var på sätt och vis inte så belevad som sin kringvandrande hustru Edla Fia. Han kunde stå på farstubron och göra sina naturbehov fastän vägen gick alldeles förbi hans stuga. Kalle stod allt som oftast på bron och gjorde sitt, när någon utan förvarning råkade komma förbi. Kalle hann vanligtvis inte säga mera än ”hå, hå!”. Fia varnade Kalle och sa att då han inte lyder vad hon säger, kommer vår Herre säkert att straffa Kalle när han minst anar det.

En påskmorgon, när Kalle sin vana trogen stod på bron och gjorde sitt vanliga morgonbestyr, hände det som Fia hade bebådat. Stugan var försedd med nävertak och för att nävern inte skulle blåsa bort hade man placerat slanor på taket och ovanpå dem stenar. Av någon anledning lossnade en sten, rullade ner från taket och Kalle rakt i huvudet, med den påföljden att Kalle miste medvetandet. Fia kom ut och såg vad som hade hänt. Utan att ta reda på om Kalle var vid liv eller ej, utgjuter hon vedersakarens hårda dom med en lätt svängning åt skadeglädje: ”Ha ja int varna de et når straffe kåmber, tå kåmber he vanligtvis me räntå åpåå.” ×

FOTNOT : Kukko-Kalle var ett byaoriginal som egentligen hette Karl Fredrik Eriksson. Det finns många historier om honom.

Prinsessa, militärer och flyktingar får mat på Jeppo järnvägsstation

INSKICKAD AV GUNNEL ELENIUS, JEPPÖ HEMBYGDSFÖRENING

När första världskriget bröt ut den 1 augusti 1914 hade läget mellan Ryssland och Tyskland länge varit spänt. Gränserna hade stängts och de utlänningar, som inte hunnit lämna respektive land i tid, togs tillfånga vid gränsen och sattes i flyktingläger. Genom Röda Korsets förmedling fick man småningom igång ett utbyte. En stor del av flyktingarnas hemtransport skedde via Sverige och Finland och många passagerare kom säkert att komma ihåg järnvägsstationen i Jeppo efteråt.

× HISTORIA ×

berättande återgivning
av händelsekedja

Då världskriget bröt ut avstannade järnvägstrafiken till en början helt och hållet men kom senare igång i liten skala. De s.k. flyktingtågen gick dag och natt efter militärtidtabell. Den som sett ett flyktingtåg vill inte se det på nytt. Män, kvinnor, barn och sjuka var instuvade tätt som sillar. Sommartid blev tågen som drivhus. Enda trösten för passagerarna var att de levde och var på väg till sitt hemland.

× SAGA ×

folkligt traditionell
berättelse om fantastiska
händelser (som följer
viss förelagd form och
har vissa givna teman samt
nästan alltid lyckligt slut)

Första flyktingtåget med tyskar kom i början på augusti 1914. Wiktör Åström, som då var stationsinspektör i Jeppo, såg i tåg-tidtabellen att det skulle stanna 30 minuter i Jeppo. Åström kontaktade handlande Sundell och man skaffade fram mat. Man placerade bord på bägge sidor om spåret, tiotals flickor vidtalades att sälja smör, bröd och mjölk. Och så skedde, flyktingarna hade inte sett mat sedan de startade resan från Ryssland. Efteråt insåg Åström att han gjort en ofosterländsk handling, det var väl tänkt att flyktingarna skulle svälta, men ingen efterräkning kom.

En annan måltid skedde år 1918. Åström fick då reda på att Nystadskåren, som varit med om ett och annat, skulle passera Jeppo en viss dag. Han meddelade detta åt pastor Westergren, som själv var Nystadsbarn. För att säkert vara på plats då kåren passerade, övernatade pastorn på stationen. Med kåren följde prinsessan Maria Bernadottes ambulans. På morgonen hörde Åström hur telegrafan frågade station efter station, om de kunde skaffa fram mat eftersom soldaterna svälte. Det var ca 300 man. Ingen kunde, för det fanns inte mat på den tiden. I Gamlakarleby skulle man kunna skaffa mat åt ambulansen. Ryktet om prinsessan spreds som en löpeld.

Då förfrågan kom till Jeppo så svarade Åström och prästen på måfå att Jeppo kunde. De kände ortens förmåga sedan tidigare. Åströms hustru tyckte att kötsoppa och korngrynsgröt är bra för svältande magar och så skred man till verket. Från Pensala hade just hämtats 1000 liter mjölk, som skulle till Jakobstad, den beslagtogs man. Bagaren Sundell hade duk-tigt med saltat kött samt bröd. Potatis och korngryn fanns i gårdarna. Handlanden lånade ut skedar. Ingen tog betalt för vad han gav. Kalasborden, som kommunen hade, råkade finnas i Lassila och de hämtades.

Två skolklasser anlätades för att skala potatis. Åströms hustru kokade soppan i järnvägens stora tvättstuga. Gröten kokades på annat håll. Allt blev färdigt precis då tåget kom in på stationen. Hela måltiden för 300 personer trollades fram på några timmar. Nystadskåren åt sin soppa och korngrynsgröt på ungdomshuset och där samlades även ambulansens medlemmar iförda uniform och vita skinnmössor. Naturligtvis var bygdens ungdom mangrant samlad, då de första och sista gången i sitt liv skulle få se en lagligt eller olagligt kallad prinsessa. Mötet blev dock en chock och en besvikelse. Man hade föreställt sig prinsessan med guldkrona på huvudet och famnen full av riksäppel, men där stod hon iklädd en helt vanlig färskinnsmössa. ×

FOTNOT : Att Maria Bernadotte (1889-1974) inte titulerades prinsessa berodde på att pappan Oscar Bernadotte avstod titeln då han gifte sig med en icke-kunglig person, dvs kronprinsessan Victorias hovdam Ebba Munck af Fulkila, men det är en annan historia. Ursprungsberättelsen finns i en artikel, som Wiktor Åströms son Erik Åström skrev i Jakobstads Tidning 2 april 1966.

Bruden som försvann

FRITT ÅTERBERÄTTAD SKRÖNA FRÅN PÖRTOM, SYD-ÖSTERBOTTEN
INSKICKAD AV BÖRJE SIDBÄCK

Det var en gång för länge sen. Storbonden och hans hustru hade ställt till med bröllop för sin dotter som skulle gifta sig rikt med en bondson från socknen. Allt gick enligt noter. Vigseln var förrättad, maten serverad och nästan uppäten och dansen skulle börja.

Det var då det hände. Stråken på spelmannens fiol fungerade inte. Den stannade mitt i brudvalsens. Brudparet blev stående mitt på dansgolvet och alla stirrade på en vit gestalt som kom upp från forsen i ån. Hon var klädd som en brud men med en krans och med sjögräs i håret, genomskinlig som en ande, som ett spöke från forna tider. Hon närmade sig brudgummen och skulle dra iväg med honom ner mot forsen. I sista stund lyckades man avvärja försöket, och hon försvann lika hastigt som hon dykt upp.

Nu visste någon gammal kvinna bland bröllopgästerna berätta att hon hört en skräna om bruden som försvann på sitt eget bröllop just i den här gården för flera hundra år sen. Hon blev förförd av näcken som satt och spelade fiol i forsen och gick ner sig i älven och drunknade.

Sedan dess skall gården ha drabbats av den ena olyckan efter den andra. Brudgummen gifte om sig, men bruden dog i barnsäng redan vid första barnafödelsen. Barnet överlevde dock, gifte sig och förde släkten vidare. ×

Tre skrönor från Kaskö

INSKICKADE AV SONJA LAPVETELÄINEN

Cneiffens förbannelse - den största och viktigaste skrönan, som varenda Kasköbo känner till

Det var meningen att Kaskö skulle bli en stor fin stapelhamnstad när staden grundades 1785. Men problemen staplade sig från början och vad skyllde man på, jo Cneiffens förbannelse. Allt som gick åt skogen i den lilla staden hade samma förklaring, Cneiffens förbannelse...

Men för att börja från början. Johan David Cneiff var utnämnd schäfer* i området och bosatte sig på östra Kaskön i början på 1700-talet, före stadens grundande. Han skulle främst införa färskötsel och stöda bönderna. Stackars man, han var ung, nästan bara en pojke. Trots gedigen utbildning hade han ingen auktoritet, folk struntade i hans uppmaningar trots att det skulle ha betytt en ny födkrok för dem.

Han ville minsann ändå visa vad han kunde och byggde ett mönsterhemman, Hermans kronohemman med sjudarlada och humleodling. Småningom grundades staden, men de ledande hade ett ont öga till Cneiff, ansåg att han olagligt roffat åt sig stora områden. Antagligen blev det ordentliga konflikter vilket småningom ledde till att hela hans fina hemman konfiskerades. Antagligen hade många stadsbor dåligt samvete, och nånstans dök talesättet upp om Cneiffens förbannelse.

”Förbannelsen” fanns inristad i en sten och är idag en av stadens sevärdheter. Eftersom ristningen var på latin, kunde ingen läsa vad där stod. Så småningom fick man reda på att det som stod inristat på Cneiffens sten inte var en förbannelse, bara enkel information på latin var han var född, gått i skola etc.

Antagligen hade han bara suttit på sin sten och metat och huggit in ramsan på latin, mycket bitter på stadens innevånare var han antagligen och vem vet vad han i sitt stilla sinne tänkte då han satt där och ristade... ×

* Schäfer = expert på färskötsel i första hand, men även på odling av tobak och andra mera speciella växtarter. Cneiff utbildades vid schäferiskolan i Højentorp och skulle sedan i egenskap av provinsialschäfer tjäna som rådgivare i sin egen landsända. Källa: Biografiskt lexikon för Finland, <http://www.blf.fi/artikel.php?id=3730>

× SKRÖNA ×

lögnaktig men
roande historia

× SKVALLER ×

löst prat som sprids
från person till person
(särskilt om icke närvarande
persons privata
angelägenheter)

Prins Viktor och Prins Matt - en fiskarhistoria

Det fanns två riktiga fiskaroriginal, bröderna Prins Viktor och Prins Matt. De var osams och stred hela tiden. De ägde varsin skötbåt. En gång till sjöss, mycket långt utanför Sälgrund seglade Viktor omkull med sin båt. Där satt han på kölen av båten, som flöt upp och ner, han frös, kunde inte simma som de flesta fiskarna, och skrek förtvivlat på hjälp.

Då kommer broder Matt seglande förbi, men istället för att hjälpa, ropar han: "Den ene är icke den andres bror i havet", och så seglade han stolt vidare. Så småningom kom det en annan fiskare och bärgade honom.

Historien blev en riktig fiskarskröna, alla visste vad man talade om, ifall man sa: Den ene är icke den andras bror i havet! ×

Spågumman - en historia som ofta berättats i Norrstan

Det var en änklings som var ifärd med att gifta sig. Som de flesta gårdar i stan hade också änklings en ko. Han hade också en dotter, som inte gillade bröllopsplanerna.

Plötsligt en dag blev kon helt tokig, hoppade över alla stängsel i stan och det var hopplöst att få fast den. Till slut hade änklings inga andra råd än att fara till en s.k. "Kakelkärring" som kallades "Lundajonon". Hon kunde se i brännvin varför kon hade blivit tokig och vem som stod bakom. Lundajonon såg länge i brännvinet, och sa åt honom "Ta med dig påsen som ligger där under hötröskeln och se till att kon springer över den". Påsen innehöll kyrkjord och kyrkben och skulle efter användning föras tillbaka till kyrkogården. "Kon kommer nog tillbaka efter att hon hoppat över påsen".

Änklings gjorde som Lundajonon sade, släppte kon att springa iväg över påsen och sen försvann hon. Änklings satte sig att vänta i farstun, han hade bössan i famnen, för han tänkte, om kon fortfarande är tokig måste han ju skjuta henne. Det var sommarnatt, det blev sent och han somnade. Då han vaknade stod kon i fähuset hur lugn som helst. Han förde påsen till kyrkogården och tömde ur den. Lundajonon hade sett vem som låg bakom kons tokeri. Det var änklings tilltänkta nya fru, som skulle förtrolla dottern, men det gick fel, och istället blev kon föremål för svartkonsten.

Lundajonon bodde antingen i Övermark eller Yttermark, det lär finnas många historier om henne. ×

Två berättelser från Molpe

INSKICKADE AV RUNE BJÖRKQVIST

Oväntat slut på föredrag

Den unga studenten K Rob. Wikman var i Österbotten för att hålla föredrag ute i byarna år 1906. Han kom också till Molpe för att orera. I Molpe talade han i skolan. Men nu hör det till saken att läraren Theodor Rosbäck på den tiden inte klarade uppehållet för sin stora familj på den knappa lön han fick från kommunen. Han måste också bedriva småbruk och fiske. På höstarna förvarade han sina fiskbragder i skolans tambur.

Wikman höll tal om äktenskapets historia och hans tankar stämde inte riktigt med åhörarnas bibliska uppfattning. Mitt i föredraget steg en amper kvinna upp och med bestämdhet i rösten vrålade "Tu må nu säj va du vill men he je no Gud som ha instifta äktenscape".

× BERÄTTELSE ×
framställning i tidsföljd av
väsentliga omständigheter

Kvällen var inte slut med det. 1906 fanns det ingen elbelysning, bara olika typer av oljelampor. Under föredraget hade byns ungdomar spämt ut Rosbäcks nät i olika riktningar i den mörka tamburen. När föredraget var slut och kvällens åhörare skulle ut blev det ett otroligt liv i näten. Kvinnorna trasslade in sig i näten med sina långklänningar och det blev ett himla skrikande och ropande på hjälp. Männen som förstod sig bättre på fisknät redde småningom upp situationen och den unga studenten fick uppleva ett teaterstycke som hette duga.

Historien berättades ursprungligen av Edvin Sundquist, i tiderna legendarisk chefredaktör för Vasabladet. ×

In trällgäbb

Ungefär samtidigt som Wikman besökte byn anlände Otto Andersson till Molpe för att lyssna till en viss bygdespelman: Pira Kalle. Han hette egentligen Sjölund som ung men tog namnet Pira sedan han bott på "pira" i Töjby. Familjen flyttade senare till Molpe och där lärde sig Kalle spela fiol och spelade på många olika tillställningar.

Kalle var en vass satiriker och skrävlade, också han. Ännu i dag talar äldre människor om hans fabulösa uttryck, trots att han varit död sedan 1936. Också ungdomarna trivdes i hans sällskap och samlades på kvällarna i hans lilla stuga som var både kök, sovrum och snickeri för att lyssna och skratta.

I början på 1900-talet fick Kalle besök av den sedermera världsvana professorn och bygdespelmansforskaren Otto Andersson som ville lyssna till Kalles egna kompositioner. När han spelade de egna kompositionerna satt Andersson med pennan i hand och gjorde anteckningar. När Kalle hade spelat bad Andersson att få låna fiolen och spelade upp allt vad Kalle hade spelat.

Kalle blev förskräckt. Han hade förstås aldrig hört talas om noter och kunde inte fatta att någon helt felfritt kunde spela upp hans kompositioner genom att se på några krumelurer på ett papper. Så han ropade högt och ljudligt: ”Tu mått ju va in trållgåbb!” ×

När korset skulle resas på Åbo domkyrka

FRITT ÅTERBERÄTTAD BERÄTTELSE FRÅN FINLANDS SVENSKA
FOLKDIKTNING NEDTECKNAD I ÅBO

Då tornet på Åbo domkyrka var färdigt, var det ingen av arbetarna som vågade klättra upp för att sätta korset på plats. Byggmästaren skulle ha varit tvungen att göra det själv om inte en sjöman hade kommit och erbjudit sig att göra det. Han var ju van att klättra i master.

Sagt och gjort, han klättrade upp till toppen och korset hissades upp till honom. Men hur det nu var så började det svindla för ögonen när han skulle sätta fast korset och han tyckte sig se flera hål i stället för ett. Han ropade ner till byggmästaren och frågade i vilket hål han skulle sätta det. Byggmästaren, som visste att det fanns bara ett hål, förstod att sjömannen fått svindel och ropade tillbaka: ”sätt det i vilket hål du vill”.

Sjömannen lyckades få fast korset, men efter det blev svindeln honom övermäktig och han ramlade ner och krossades. ×

Biskopskorsets historia

ÅTERBERÄTTAD AV MARIELLA LINDÉN, ÅBO

En biskop kommer vandrande från Kustö slott in till stan. Han går och går och svetten lackar. Till sist knackar han på i en gård för att få släcka törsten. Barnen är ensamma hemma och bjuder väluppfostrat vandringsmannen att dricka. Biskopen blir så imponerad av barnens hövlighet att han ger dem en silverpeng som tack innan han fortsätter sin färd. Strax efteråt kommer fadern hem och får se den dyrbara pengan. Han springer efter mannen, tar först hans liv och sedan hans pengar.

Kyrkan reste småningom ett kors på platsen för dråpet. Stället heter alltjämt Piispanristi, alltså Biskopskorset. ×

Denna berättelse och många andra finns i boken Åpromenader av Mariella Lindén

Karelare i Pargas

FRITT ÅTERBERÄTTAT EFTER BERÄTTELSE AV LIISA AKE-HELARIUTTA

Det var en gång ett ungt par som grundade hem och familj 1934, i Eistilä by på ön Koivusaari i Björkö socken på Karelska Näset. I fem år levde de ett fridfullt och lyckligt liv i den vackra byn.

Den sista november 1939 blev en sorgens dag för byn. Landet var i krig och alla i byn blev tvungna att lämna sina hem följande dag. Familjens evakueringsfärd tog två år, då de flyttade från en plats till en annan. 1941 fick de till slut hyra en stuga på Gamla Malmen i Pargas, där de fick börja från noll. Packlådor från närbutiken fick fungera som bord och stolar, halmmadrasser på golvet fick tjäna som sängar. Så småningom blev situationen bättre och man lyckades skrapa ihop till möbler.

Inte var det heller lätt att handla mat från närbutiken. ”Det är som att bo utomlands” brukade mamman säga. Man klarade sig inte på finska i skärgården, allra minst om man talade karelska. För barnen var det kanske lättare att lära sig det nya språket, tillsammans med andra barn lekte de olika lekar. De byggde hem av ihopsamlade saker, hoppade ruta, lekte kurragömma eller spelade fyra mål.

Ibland var saknaden efter barndomshemmet i Koivusaari mycket stor. Det var mycket som blev kvar, till exempel viktiga lekplatser på stranden och i björkdungen. Saknaden efter böcker och dockor framkallade tårar i ögonen och man undrade: ”Vem tar nu hand om katterna, fåren, hönsen och hunden?”

För ett barn är barndomshemmets betydelse under uppväxtåren enormt viktig och minnena är starka. Det har nu gått över 70 år sedan kriget bröt ut. Priset för vår självständighet var högt: stupade, sårade, änkor, föräldralösa, lottor, krigsveteraner med sina erfarenheter, hundratusentals människor som förlorade sina hem.

Liisa Ake-Helariutta, som var 5 år när familjen tvingades lämna hus och hem på Björkö, har nu ”återvänt” till sitt barndomshem på Gamla Malmen i Pargas. Huset var för ett antal år sedan till salu och väckte starka minnen och känslor. Liisa har möblerat huset med gamla möbler från 1941 och dekorerat väggarna med akvareller som berättar om gamla minnen. Hon välkomnar alla till sin stuga och berättar gärna sin historia. Det är viktigt att komma ihåg händelserna, säger hon. ×

Mera om Liisas och hennes familjs öden finns beskrivna i boken ”Från Björkö i Karelén till gamla Malmen”.

× ANEKDOT ×

kortare roande historia
(ofta med pedagogiskt värde
och med anspråk på
sanningsenlighet)

× MYT ×

berättelse om övernaturliga
ting, nedärvd från äldsta tider
allmänt sprida felaktig
föreställning

Rika mamma i Nagu

FRITT ÅTERBERÄTTAD BERÄTTELSE FRÅN FINLANDS SVENSKA
FOLKDIKTNING NEDTECKNAD I NAGU

I Kulas by i Nagu - idag Kvivlax - bodde för länge sen en mycket rik kvinna. Hon var så rik att hon ägde en stor del av husen i byn. Dessutom ägde hon flera skepp. Hon kallades rika mamma.

En söndag, när hon var på väg till kyrkan med kyrkbåten, tittade hon stolt på sina ägor. Så tog hon sin guldring, kastade den i sjön och sade: "Lika osannolikt att jag blir fattig, är det att min ring hittas igen"

När sällskapet kom tillbaka från kyrkan möttes de av en förfärlig syn: hela byn stod i lågor. Elden spred sig snabbt vidare och gnistorna flög så att de också antände skeppen som stod ankrade i viken. Det fanns ingenting att göra, hela rika mammas förmögenhet brann ner till aska.

Några dagar senare fängade en fiskare en stor gädda. När han rensade den fick han en verklig överraskning: inne i magen fanns en guldring - rika mammas guldring.

Nu hade rika mamma blivit så fattig att hon inte ägde något annat än sin ring. ×

Den giriga bonden i Tjuda

FRITT ÅTERBERÄTTAD BERÄTTELSE FRÅN FINLANDS SVENSKA
FOLKDIKTNING NEDTECKNAD I KIMITO

Det var en bonde från Tjuda i Kimito som var så elak och girig, att han inte slutade arbeta om kvällarna. Drängarna blev förargade på honom över det och beslöt att skrämma honom litet.

Så hände det sig under hötiden att drängarna gick hem när de tyckte att det var dags att sluta för dagen. Bonden stannade kvar och fortsatte att slå höet. Ängen låg mellan två höga berg. Den ena drängen klättrade upp på det ena berget och den andra på det andra. Så ropade den första: "Hör du granne, får jag låna din stora kittel?" Så svarade den andra: "Nå, vad skall du göra med den?" Den första: "Jag skall sjuda." Den andra: "Vad skall du sjuda?" Den första: "Den snåla bonden från Tjuda."

När bonden hörde det, så sprang han hem från ängen så fort han kunde och efter den händelsen arbetade han inte så sent mera. ×

Blindstenen i Tervsund i Pargas

FRITT ÅTERBERÄTTAD BERÄTTELSE FRÅN FINLANDS SVENSKA
FOLKDIKTNING NEDTECKNAD I PARGAS

Det finns i Tervsundet i Pargas en sten som kallas Blindstenen. De finns många förklaringar till namnet. Här är en, tro det den som vill:

Vägen mellan Attu gård i Pargas och Åbo går genom Tervsundet. För länge sedan ägde den s.k. Attu-baronen gården. En dag när baronen tillsammans med sina roddare hade varit i Åbo på handelsresa hade han bett sina roddare stanna vid stenen och duka upp en måltid.

Då måltiden var avslutad och de skulle åka hemåt, gick baronen helt plötsligt åt fel håll. Folket frågade vart han var på väg, om han inte skulle komma med tillbaka med båten. Då svarade baronen att han ingenting såg, det var helt mörkt omkring honom. De ledde honom till båten och åkte tillbaka till staden för att uppsöka en läkare.

Läkaren konstaterade att han var starrblind och att det inte fanns något att göra. Baronen, som var välbärgad, åkte vidare till Stockholm för mera undersökningar, men inte heller där kunde de hjälpa honom. Han fick aldrig sin syn tillbaka.

Någon förklaring fick man aldrig, men man trodde att han blivit förtrollad blind av någon av roddarna, som kanske hade något gammalt groll emot honom, eller att han råkat ut för ett trollskott. Och stenen har sedan dess kallats blindstenen. ×

Då kaffe kokades första gången. Sägen från Kimito.

FRITT ÅTERBERÄTTAD BERÄTTELSE FRÅN FINLANDS SVENSKA
FOLKDIKTNING NEDTECKNAD I KIMITO

Det var dagen före ”skrapandagen” och kvinnofolket hade så bråttom, att de inte visste, på vilken ända de skulle stå. De skulle baka surt bröd och ”julleivor” med mycket salt i, som skulle ligga på julbordet under helgen och ätas om våren, då kornet skulle sås. De skulle baka vetebröd och vörtbröd till helgen, lägga dricka på tunna och stöta gryn till julgröten och ställa i ordning allt till skrapandagen.

× SÄGEN ×

kort folklig berättelse
(som vanligen innehåller
övernaturliga inslag men
ändå betraktas som i viss
mån trovärdig)

På höstmarknaden i Åbo hade de köpt åt sig kaffe, som de hade hört, att bättre folk brukade, då det skall vara kalas, i synnerhet om högtidsdagarna. Nu hade de skaffat sig en kvart mark till julmorgonen men inte kommit att fråga hur det skulle tillagas, därför måste de just nu i julbrådskan försöka koka lite av det.

Då far kom hem, frågade han av gumman: ”Va är det, som du kokar i fotpannan?” ”Nog är det där världsens kaffe, som jag skulle fresta koka lite av.”

”Är det färdigt snart, så ge mig smaka o”, sade gubben.
”Nog borde det vara färdigt, det har nu stått och kokat i två timmar, jag skall genast slå opp det i stenskålen.”

Då gumman hade slagit upp kaffe, tog gubben skålen och förde den försiktigt till munnen och tog litet mellan läpparna. ”Hur smakar det?” sade gumman. ”Det smakar nu, hur det smakar, men inte har det ens brännvinssmaken”, sade gubben, och så förde han skålen till läpparna och drack opp alltihop med ”påro” och allt. ”Nog lär jag skall bli full nu” sade han och lade sig i sängen och drog fällen över huvudet. Han svettades, så han tänkte att han skulle flyta bort, men si full blev han inte.

”Int duger sånt slask till något, då inte man blir full av det, fast man dricker så mycket”, sade gubben när han efter en stund kröp upp ur sängen.

Kvinnofolket var så snopna, att näsan hängde, då de inte fått smaka på hela kokningen. ×

Paradiset i Söderlångvik

INSKICKAD AV ELINA ANDERSSON I KARIS

I Söderlångviks närhet fanns en folkskola. Lärarinnan berättar för eleverna om Paradiset som var så fint och vackert. Hon frågar ungarna: ”Åt vem skapade Gud allt detta?” Eleverna funderade och till sist räcker en kille upp handen och svarar: ”Moå he sko ha vari oåt Amos?” Gossen menade förstås Amos Andersson, som ju alla på orten kände. ×

× VITS ×

skämt med hjälp av ords
formlikhet och tvetydighet

Händelse i julkyrkan på 1930-talet, Kimito

INSKICKAD AV ELINA ANDERSSON I KARIS

Det var en dräng som hade blivit lovad en päls i julklapp av sin husbonde, men storbonden hade ”glömt” att han lovat sådant.

Följande år satt drängen i julkyrkan efter att ha frusit alldeles förfärligt då han körde bondefolket till julkyrkan med häst och släde. Drängen satte sig strax bakom sin husbonde och då det sjöngs psalmen ”Var hälsad sköna morgonstund” så sjöng drängen högt och tydligt, men med egna ord:

*Min herre lovt mig en päls ifjol den pälsen blir visst riktigt stor, när den en gång blir färdig.
Lova, gåva, vad man lovat ska man hålla Herren nåde giv mig pälsen till nyåre!*

Roddtur med Karlsson och patronessan i Dalsbruk

INSKICKAD AV ELINA ANDERSSON I KARIS

Det finns en hel del berättelser om folk av olika slag, bland annat om ”fint folk” och hur de ”skapade sig” då de konfronterades med vanligt folk som för det mesta var fattigt pig- och drängsläkte och bönderna som var en art för sig.

En berättelse om frun ”patronessan” till brukspatron i Dalsbruk, var mycket omtyckt. Hon frågade Karlsson, som var ”alltiallo” på bruksgården, om han kunde ro ut frun med roddbåten till en liten bergsklack utanför centrumstranden. Hon ville solbada och eventuellt bada i havet.

Karlsson rodde och de steg iland på klacken och frun frågade i förbifarten medan hon plockade ur sin strandväska: ”Vet Karlsson vad den här lilla bergsklacken heter?”. Karlsson säger glatt att: ”Jo, frun, den heter så nätt Knasangrunde! Då blev frun lite förskräckt och ville inte längre varken sola eller bada.

Karlsson förklarar så vänligt att ungdomarna alltid kommer hit då de vil vänslas lite och vara utom synhåll. ×

Motorcykelfärd i Dragsvik

INSKICKAD AV ELINA ANDERSSON I KARIS

Det var en kille i Ekenäs som hade köpt sig en ny, fin motorcykel. Han bjöd sin kompis på en åktur. Kompisen hade ingen skinnjacka som ju motorcyklister har och för att det inte skulle dra kallt ur knäppningslistan på bröstet i sin tunna jacka vände han jackan bakfram.

De stack iväg med en jävla fart. Vid ”Dårka” (Ekåsens mentalsjukhus) i Dragsvik ramlade kompisen av men föraren märkte inte detta. Efter en stund insåg han att kompisen inte satt kvar och han vände tillbaka.

Under tiden hade några interner från Dårka varit på promenad och hittade killen som ramlat av, liggande på vägen. De granskade honom och i detsamma kom motorcykelgrabben tillbaka och skrek: ”Lever han?”

Dårarna förklarade: ”Han levde nog då vi kom, men då vi vände hans huvud åt rätt håll så dog han!” ×

Poliskonstapel Didos öden och äventyr i Ekenäs

FRITT ÅTERBERÄTTAT EFTER ERIK LINDÉN

Allt har jag hört, men historier ändras ju när de går från mun till mun. Så jag kan inte garantera sanningshalten i berättelserna.

Didrik Selenius var en poliskonstapel i Ekenäs. Han var hemma från Tenalatrakten och blev i unga år anställd på poliskontoret i Ekenäs. Det finns många historier om Dido som han kallades. Här två exempel:

1. Hustruns död

Dido var gift, men äktenskapet var inte alltid helt smärtfritt. Dido och hans fru kom inte alltid helt bra överens utan det var en hel del stridigheter om det ena och det andra. Det här hände i början av 1900-talet och Dido och frun bodde i andra våningen i ett stenhus. Så en dag hände det sig att hustrun dog. Dido bad sina kolleger om hjälp att bära ner kistan till gatan: ”Pojkar, nog kommer ni väl och hjälper mig, hon är färdigt i kistan”. Och visserligen ställer man upp för en vän och kollega.

I trappan var det lite trångt och besvärligt och när de var nästan nere så stötte kistan mot väggen. Då hördes bultningar inifrån. Det blev till att bära upp kistan tillbaka och öppna locket. Då visade det sig att hustrun bara varit skendöd.

Hustrun levde några år till efter händelsen, men så en vacker dag dog hon igen. Dido pratade åter med sina kolleger och bad dem komma och hjälpa den här gången också. De ställde snällt upp och började bära ner kistan. När de kom till den trånga passagen hördes Didos röst, när han sa de bevingade orden: ”Försiktigt, pojkar, försiktigt!” ×

2. Sverigebesök i Ekenäs

Det var på den tiden då det gick ångbåtar mellan Stockholm och södra Finland och det också fanns en rutt som gick till Ekenäs. Då, liksom nu, fanns det personer som åkte på kryssning mer eller mindre för att festa.

En dag var det ett par medelålders herrar som åkte i första klass. De ville vara lite fina med monoklar och plommonstop. De tillbringade en stor del av natten i röksalongen i första klass och hade väl också inmundigat ganska mycket cognac.

När båten lade till vid kajen i Ekenäs hade de ett par timmar på sig innan båten skulle tillbaka till Stockholm. Herrarna gick i land och var sannolikt lite påstrukna. Till att börja med såg de inte en enda människa, men efter en stund såg de en konstapel som ensam gick

× LEGEND ×

berättelse om (främst)
övernaturliga händelser i
framstående religiös
personlighets liv

fram och tillbaka. Och det var förstås Dido som gick patrull. De gick fram till honom, ville göra lite narr av honom, lyfte plommonstoppen och bockade och bugade sig nästan ända ner till gatan och så frågade de: ”Nå, säg nu konstapeln, finns här några lättfotade fruntimmer i den här stan?”

Dido tittade på dem lite spydiskt och föraktfullt och sade på sin Ekenäsdialekt: ”Näej, de har alla rest till Sverige och blivit gifta.” ×

Varifrån har Stora Räntan utanför Helsingfors fått sitt namn?

INSKICKAD AV VALENTINA OKSALA, HELSINGFORS

Ön Stora Räntan ligger söder om Helsingfors som granne till Ungsholmen mittemot Havsgatan. Där, som på de närliggande öarna med bosättning året om, fiskade många familjer.

Där Jungfrustigen slutar och Ehrenströmsvägen börjar, fanns förr ett fisketorg, dit lokala fiskare dagligen kom för att sälja färsk fisk, också från Stora Räntan.

Men varför hette ön så? Ganska självklart är det att det gamla namnet knappast har något med ränta att göra och inte associerar namnet heller till det säkert nyare namnet Harakka = Skata. (Skata på svenska även udde = nokka).

Min mor, som vuxit upp på flera av öarna utanför Helsingfors gav en, i mitt tycke ganska logisk, förklaring, speciellt med tanke på att sjöfågellivet (särskilt fiskmåsar) är mycket livligare på Stora Räntan än på de närliggande grannholmarna. Varför finns det så mycket fåglar just på denna lilla ö, där häckningsplatserna inte på något speciellt sätt skiljer sig från de närliggande öarnas?

Min mors svar var att man på Stora Räntan sen urminnes tider rensat fisk. Antagligen sålde man fisken orensad men kanske man t.ex till marknaderna rensades större mängder fisk som skulle saltas. Det blev ju förståeligt nog mycket att rensa då flera fiskare rensade sin fisk på ön nere vid klipporna. Det var goda tider för fiskmåsar och därför har sjöfåglar genom tiderna häckat just på Stora Räntan i så stort antal.

Stora Räntan har med andra ord fått sitt namn för att man rensat sin fisk på ön och det gamla ordet för fiskrens är just RENTA! ×

Rens = renta (gammal svenska) = inälvor/avfall av fisk.

FOTNOT : Läs mera om fiskarfamiljers liv i boken Isosaari (2013).

Fina damer på båtfärd i Borgå skärgård

INSKICKAD AV ELINA ANDERSSON I KARIS

Vid Vessö, Borgå finns havet nära, med vackra stränder och holmar. Massor av folk från huvudstadsregionen har sommarvillor där i havsbandet där man vid klart väder ser över till Estland. Ännu i våra dagar sker sandtransport med sandskutor till Helsingfors. Därav ”Saandsungarvalsn” som sånggruppen Argbiggorna ibland framför i radion.

Det var en gång några fina stadsfruar som ville ut till havs för att njuta av sol och hav. De frågade en gubbe bland ortsbefolkningen om han kunde ta ut dem med båt. Sagt och gjort. Fruarna njöt och tyckte det var vackert. De frågade vad alla skär och holmar har för namn, om de har några. Gubben började villigt berätta: ”te täär e Bisaballn å te täär e Möholman, å te täär e Skreppstein å te täär e Kelingskrivun (Käringskrevan), etc., etc.

De fina fruarna bleknade i solens sken och frågte inget mera och det var ju synd för det finns ju flera vackra namn! ×

Finlandssvensk invandrare i Sverige på 1950-talet

INSKICKAD AV ELINA ANDERSSON I KARIS

Utvandringen till Sverige var stor på 1940-60-talet. Följande sägen är från 1950, där en lärare från Stockholmstrakten har berättat om en episod i skolan.

Det var en liten flicka som inte riktigt var tillfreds med livet som nyinflyttad till en Stockholmsförort. En dag är hon inte nöjd med skolmaten. Fröken är bekymrad och frågar vad den lilla då vill ha i stället för fisk som var dagens rätt.

Flickan börjar smått gråta och säger att hon vill ha älgkött. Fröken blir bestört och börjar förklara att här inte finns nån som jagar och inte finns det älg heller och alla har så bråttom med jobb och hus och inte har någon tid med jakt.

Den lilla flickan tar inte till sig lärarinnans ord utan formligen skriker: ”Men meta fisk, det har dom tid me, dom jävlarna!” ×

Berättelser reflekterar vår tid och våra rädslor

- ett samtal med folklorister vid Åbo Akademi

TEXT OCH BILD: LENA LÅNGBACKA

Muntligt berättande är kommunikation som sker hela tiden, överallt. Att studera berättelser och berättande är ett enormt fält och handlar om allt från små vardagliga händelser till stora livsfrågor. Berättelserna säger samtidigt en hel del om samhället de uppstår i.

- Ofta handlar berättelser om våra rädslor, om sådant vi upplever som hot. De talar till våra känslor och om man kan identifiera sig i berättelsen sprids den snabbare. Berättelser säger något om samhällets normer och vad som är rätt och fel, men är också beroende av vem berättaren är.

Det säger Lena Marander-Eklund och Blanka Henriksson, som båda undervisar och forskar i nordisk folkloristik vid Åbo Akademi. De jobbar dagligen med olika typer av berättelser och utforskar berättandet som samhällsfenomen. Ämnet är brett och spännande.

- Berättartraditionen är en pågående process och den enklaste formen av muntligt berättande är att prata om vad som hänt under dagen. Redan som barn socialiseras vi in i berättandet - när man frågar barn om deras dag i dagvård och skola lär de sig småningom berättelsens grundelement: vilken var utgångssituationen, vem, vad, när, hur gick det?

VARFÖR BERÄTTAR VI OCH VILKA BERÄTTELSE FÖRS VIDARE?

Ett område inom folkloristiken handlar om berättelsernas funktion i vårt samhälle. Lena Marander-Eklund konstaterar att berättandet tjänar många syften:

- Det kan handla om att förmedla vardagsupplevelser, om att uppfostra och upplysa, om att underhålla eller kanske om att hitta svar på livets gåtor. Berättelser kan hjälpa oss att identifiera oss i olika sammanhang eller användas för att skapa en vi-känsla i en grupp. Men de kan också säga något om vem vi är eller vill vara, hur vi vill att andra ska se oss. Berättandet kan också ha ett terapeutiskt syfte och hjälpa människor att bearbeta svåra saker.

- De traditionella berättelserna hade ofta en moraliserande funktion och berättades i ett varnande syfte: om du bryter mot normerna, så går det illa. Det finns t.ex. ett stort antal gamla berättelser som varnar för att spela kort eller dricka alkohol. Många av de berättelserna slutar med att djävulen kommer på besök. En sådan sägen är intressant, men känns inte aktuell idag, säger Marander-Eklund.

- Berättelserna måste tolkas utgående från det sammanhang de skapats i. De avspeglar den tid som de beskriver och de traditionella berättelserna har inte längre samma funktion, eftersom samhället ser annorlunda ut.

Marander-Eklund har framför allt forskat i personliga erfarenhetsberättelser medan Blanka Henriksson till en del har fokuserat på berättelser om övernaturliga väsen. Hon har bland annat samlat berättelser om troll och säger att både gamla sägner och nyare

berättelser ofta handlar om våra rädslor.

- Det är vanligt att berättelser handlar om sådant som är främmande, men de har ändå en förankring i berättarens egen värld, säger Henriksson. Tidigare fanns det farliga i närmiljön och då handlade det om jättar och troll eller andra obekanta företeelser och personer, t.ex. är frimurare en grupp som det fantiserats mycket om. Det som vi inte vet något om stimulerar fantasin. Och det blir en berättelse som sprids.

- I nyare berättelser kan man se att vi lever mera globalt och berättelserna kan t.ex. handla om främmande kulturer och om sådant som känns hotfullt i vår tid. Vi berättar också om händelser som kan upplevas pinsamma och berättelserna säger mycket om vem och vad man skrattar åt just nu. Nya berättelser ersätter gamla. Så har det alltid varit, säger Henriksson.

- Det övernaturliga är inte så närvarande i dagens berättelser. Men döden fascinerar för att vi inte vet vad som väntar och därför lever spökhistorier vidare.

SUBJEKTIVT SANNA BERÄTTELSE

Måste berättelser vara sanna för att man ska berätta dem? Vi har väl alla hört och trott på en modern vandringsägen, något som hände grannens mosters man eller kusinens före detta svägerska. Jag har själv fascinerats av storyn om mannen som stal en frusen broiler från frysdiskens och gömde den under mössan. När han kom ut på gatan föll han död ner - han hade förfrusit hjärnan. Jag kommer också ihåg berättelser om råttkött i pizzor och liknande historier, som till och med har funnits i tidningen.

Lena Marander-Eklund brukar använda en vandringsägen från 1980-talet i sin undervisning för att illustrera berättelsernas kraft. Berättelsen handlar om en man och en kvinna som träffas på krogen och tillbringar en intim natt tillsammans. På morgonen har kvinnan försvunnit. Mannen går in i badrummet och där finns ett budskap skrivet med läppstift på spegeln: "Välkommen till aids-klubben".

- Det här var en berättelse som fick stor genomslagskraft och påverkade sannolikt människor mera än vilken upplysningskampanj som helst. Den talar väldigt starkt till våra känslor och är ett exempel på en berättelse som kan få människor att ändra beteende. Men för att den ska ha effekt måste vi kunna identifiera oss med personerna i berättelsen, säger hon.

- Den här typen av sägner har samma funktion som de gamla berättelserna, att skrämma och varna, även om innehållet är annorlunda och anpassat till vår tid.

Man kan alltså inte tro på allt man hör, men det behöver inte heller vara helt osant.

- Vi brukar tala om "subjektivt sanna berättelser", dvs. att berättelsen kanske inte utgår från objektiva fakta, men den egna upplevelsen av berättelsen är sann, säger Marander-Eklund.

- Dessutom är det ju så att alla berättelser som förs vidare från mun till mun fungerar lite som "trasiga telefonen", dvs. de ändras under vägen.

*Lena Marander-Eklund
och Blanka Henriksson
forskar om berättelser.*

BERÄTTA VIDARE

Lena Marander-Eklund tycker att man kunde använda sig av berättande mycket mer än man gör.

- Reklamvärlden har förstått att använda berättelser som påverkar vårt intryck av en produkt. Det handlar ofta om identifikation. Men berättelser kunde användas betydligt mera till exempel i upplysningssyfte eller inom turismen. Det finns så många berättelser som kunde användas.

- Men det är viktigt att man klargör skillnaden mellan fakta och fiktion. På Åbo slott brukar man berätta om spår i fönsternischen, som härrör sig från Erik XIV. Det är egentligen inte alls sant och det finns människor som blir upprörda över det, påpekar Marander-Eklund.

- Å andra sidan är det för de flesta åhörare intressant att höra den berättelsen och inte bara kalla fakta. En god historia om Erik XIV är kanske det enda man kommer ihåg av slottsbesöket.

Var ska man då hitta berättelser om man är intresserad?

- Det finns en hel del samlingar med berättelser, men allra bäst är det att gå till ett arkiv. Svenska Litteratursällskapet i Finland har t.ex. ett enormt arkiv med berättelser. Förhoppningsvis digitaliseras materialet så småningom, så att det blir lättare att hitta, säger Blanka Henriksson.

Av egen erfarenhet vet jag att det inte är så lätt att hitta guldkornen bland alla berättelser. Inom Svenskfinland berättar fick vi hjälp med att söka fram berättelser av en studerande och det var mycket lyckat. Lena Marander-Eklund understryker att man gärna kan kontakta folkloristerna vid Åbo Akademi när det handlar om berättelser.

- Våra studenter behöver både praktikplatser och forskningsuppdrag, så vi tar gärna emot uppdrag i mån av möjlighet, säger hon. Forskarprojekten kan se mycket olika ut. Eftersom ämnet är så brett, lönar det sig att höra sig för.

Berättandets funktioner

Vardagsrealistiskt berättande

- förmedlar vardagliga upplevelser
- ger uttryck för gemensamma värderingar

Det mytologiserande berättandet

- ger svar på frågor som gäller vår tillvaro

Det pedagogiska berättandet

- lyssnaren ska lära sig av de erfarenheter som återges, ge råd eller instruera andra

Det underhållande berättandet

- ska få oss att känna glädje, sorg, skräck och spänning

Individualiserande funktion

- när man vill betona och framhäva sig som individ
- för att skapa och upprätthålla den personliga identiteten
- hjälper att konstruera sin självbild och dess relation till andra

Skapandet av solidaritet

- skapar gruppgemenskap och vi-känsla
- förmedlar centrala normer och värderingar

Berättandets lugnande, sedativa uppgift

- för att nå en inre balans
- hjälper en att leva med otrevliga realiteter

Källa: grundkurs i nordisk folkloristik vid Åbo Akademi, 2017

Grundkurs i folkloristik
ges av Öppna universitetet
vid ÅA hösten 2015.

Kursen ges som nätkurs och
är öppen för alla intresserade.

LENA MARANDER-EKLUND, FD, DOCENT, FORSKNINGSLEDARE

Kontakt: lmarander@abo.fi

Berättelseforskare som framför allt fokuserat på personliga erfarenhetsberättelser. Hon har tidigare forskat om förlösningsberättelser och nu senast har hon gett ut boken "Att vara hemma och fru, en studie av kvinnligt liv i 1950-talets Finland."

BLANKA HENRIKSSON, FD, UNIVERSITETSLÄRARE

Kontakt: blhenrik@abo.fi

Har intresserat sig för små genrer som minnesverser, trollens funktion i ett förindustriellt samhälle i boken "Trollen och vi – folkliga föreställningar i Svenskfinland" och snusdebatt i media som ett sätt att uttrycka finlandssvenskhet i den kommande antologin "Föreställda finlandssvenskheter – intersektionella perspektiv på det svenska i Finland".

www.abo.fi/fakultet/folkloristik

Berättelser i organisationer och företag

TEXT: ANN-SOFI BACKGREN KÄLLA: MATTS HEJBEL: STORYTELLING BEFOLKAR VARUMÄRKET, 2014.

I alla tider har människan berättat. Under lägereldarnas tidevarv var det muntliga berättandet en självklar del av mänsklig samvaro. I dagens värld då organisationer och företag är såväl trimmade som slimmade för att uppnå effektivitet, kan man fråga sig var den mänskliga kulturen finns?

Vi skall inte glömma bort att alla organisationer och företag består av människor som alla bär på sina egna berättelser. Idag samlas vi runt moderna lägereldar såsom lunchraster, fritidsaktiviteter och på sociala medier där vi delar med oss av berättelser utan att vi alla gånger tänker på det.

Vår tid präglas av snabba förändringar. Förändringar skapar behov av berättelser som visar var vi kommer ifrån, var vi befinner oss nu och vart vi är på väg. Vi behöver sammanhang, tillhörighet och mening.

Kanske det är dags att på allvar börja ta vara på det kulturkapital som berättelserna utgör och använda dem både i förenings- och företagslivet. Vi kan lära oss mycket av varandras berättelser och människor knyts samman genom berättandet. Samtidigt förmedlar vi både värderingar och kunskap i våra berättelser. Idag vet vi också att en stark berättelse kan öka värdet på varor och tjänster även om den inte handlar om fakta eller prestanda.

HUR VIKTIGT ÄR DET DÅ ATT EN BERÄTTELSE OM ORGANISATIONEN ÄR SANN?

En organisations berättelser måste av lyssnarna upplevas som sanna och verkliga. Vi litar på människor och företag bara om de verkar tala sanning. Det är med andra ord viktigt att tala om verkligheten och verka trovärdig, men man kan måla med bredare pensel och använda mera färg för att göra historien intressantare. Det betyder samtidigt att man kan vara flexibel och berätta samma berättelse på lite olika sätt vid olika tillfällen och på det sättet anpassa sig till lyssnarna och till berättarsituationen.

"...man kan måla med bredare pensel och använda mera färg för att göra historien intressantare."

Berättelser förändras och anpassas både i tid och rum. Som berättare behöver man inte memorera en berättelse ordagrant. Då finns risken att man blir rädd att säga fel och lätt trasslar in sig i för många siffror och fakta. Det finns inget krav att faktagranska och källgranska varje berättelse men däremot är det viktigt att berättelsen upplevts som rimlig och att berättaren upplever berättelsen som sin. Varje muntlig berättelse har dessutom sin individuella tolkning.

En stark berättelse har en helt annan kraft och är lättare att minnas än fakta om procedurer och processer. Därför kan en berättelse om personer eller händelser inom organisationen eller företaget ha mycket större betydelse för lyssnaren än uppräknandet av kalla fakta.

Några berättartips:

Alla kan berätta! Det spelar i regel ingen roll hur det låter, bara händelsen man tar upp är intressant. Det viktiga är att förstå vad och varför man berättar, inte hur. Om man talar för mycket om hur man berättar så kan det leda till hämningar och osäkerhet, men med några enkla knep kan berättelsen bli bättre.

- Det viktiga är ändå att våga flyga fritt. Kom ihåg att det är bara du själv som vet vad du vill, var du skall börja och var du ska landa med din berättelse.
- Det viktigaste är att du verkligen tror på det du säger.
- Slappna av. Var dig själv.
- Det är inte hela världen om du tappar tråden. Be bara om hjälp att komma upp på banan igen.
- Var inte för mångordig, men situationen avgör förstås hur mycket du ska måla med orden.
- Var gärna tyst tre-fyra sekunder ibland så orden sätter sig (konstpauser)
- Var mest ordrik under berättelsens själva klimax, dramats höjdpunkt.
- Försök att få med små bekräftelser från lyssnaren på vägen.
- Tro på kraften i det du säger.

Kroppsspråk, betoningar, konstpauser och andra sätt att förstärka berättelsen har betydelse, men det viktigaste är att lyssnaren tror på dig. Det är det som avgör om berättelsen fungerar eller inte. Och trovärdigheten ligger framför allt i att du själv tror på det du säger. För det känner lyssnaren.

Lycka till med berättandet!

Att berätta historier, förr och nu

TEXT: CAROLA HARMAAKIVI, KULTURÖSTERBOTTEN

Historieberättande - det som vi också kallar för storytelling - handlar om att med hjälp av ord, bilder och ljud förmedla händelser, ofta genom improvisation eller försköning.

Innan människan i tidernas gryning lärde sig skriva, var det muntliga berättandet det enda sättet att överföra traditioner, kunskap och vetande. Det hände att man till stöd för minnet dessutom gjorde grottmålningar eller tillverkade figurer i trä, ben eller sten. När skrivkonsten introducerades, blev berättelser nedtecknade, transkriberade och delade över stora delar av världen. Berättelser har sedan dess ristats, skrapats, målats, tryckts eller färgats in på trä eller bambu, elfenben och andra ben, keramik, skivor av lera, sten, palmbladsböcker, skinn (pergament), barktyg, papper, silke, målduk och andra tyger, spelats in på film och lagrats elektroniskt i digitalt format.

Det moderna berättandet spänner över ett brett fält. Utöver traditionella berättelser såsom sagor, sägner, legender och fabler berättas personliga berättelser och hågkomster, politiska historier, berättelser från hembygden etc. Modernt berättande används bland annat som ett pedagogiskt verktyg, inom marknadsföring, konflikthantering (såväl mellan enskilda individer som mellan grupper och kulturer) och i läkande syfte, t.ex. för att komma tillrätta med traumatiska upplevelser.

Att berätta historier är ett sätt att dela och tolka upplevelser. Berättelser överför kunskap i ett socialt sammanhang, och berättelser kan överbrygga skillnader i fråga om kultur, språk och ålder. Storytelling kan användas som en metod för att lära sig etik och värderingar samt kulturella normer. När man tar del av berättelser, får man samtidigt en bättre förståelse och större respekt för andra människor och andra kulturer.

Eftersom den mänskliga kunskapen ursprungligen finns i berättelsen, har vår hjärna utvecklats så att vi lätt kan förstå, minnas och berätta historier, uppbyggda kring vissa återkommande, universella narrativa strukturer. Människan är med andra ord i hög grad en berättande varelse.

"Människan är med andra ord i hög grad en berättande varelse."

Som pedagogiskt redskap är berättelser effektiva, eftersom lyssnaren blir engagerad och detta hjälper en att minnas. Att lyssna till berättelser tränar dessutom både koncentration och respekt. En engagerad lyssnare kan föreställa sig nya perspektiv och ta in förändrade, omvälvande och medkännande upplevelser. Lyssnaren kan sedan aktivera gammal kunskap och föreställa sig helt nya möjligheter. Tillsammans kan en berättare och lyssnare söka fram till nya lösningar på ett problem eller en konflikt.

Berättelser är givande inte enbart för den som lyssnar. Också den som berättar kan, när han eller hon relaterar sin berättelse, plötsligt inse ett djup eller få upp ögonen för en aspekt som tidigare har undgått honom eller henne.

*"Berättelser är givande
inte enbart för den
som lyssnar."*

HUR BYGGS EN BERÄTTELSE UPP?

Det är många som studerat berättarkonst och som forskat i olika sorters berättelser. En av dem är den ryska folkloristen och litteraturvetaren Vladimir Propp (1895-1970). Han studerade ryska folksagor och fann ett mönster i deras uppbyggnad. I grund och botten har många berättelser samma struktur:

En "kung" sänder en "hjärte" ut på ett krävande uppdrag, antingen för att lösa ett problem eller föra någonting tillbaka till "kungen". "Hjärten" utför vissa gärningar, ofta så att han bryter mot en eller annan regel. Han får ett straff, blir bedragen av någon, möter någon som bistår honom. Efter utfört uppdrag återvänder han till "kungen" och belönas då rikligt.

När Propp tittade närmare på sagorna, hittade han 31 gemensamma drag, funktioner, som alla sagor var uppbyggda kring. Dessa funktioner inträder i berättelsen efter varandra, såsom logiska konsekvenser av den tidigare funktionen:

	FUNKTION	VAD HÄNDER?
	Ursprungssituation	Familjens medlemmar presenteras; hjälten presenteras.
1	Bortavaro	En i familjen håller sig borta.
2	Förbud	Förbudet riktas mot hjälten (kan upphävas).
3	Kränkning	Förbudet kränks.
4	Spaning	Skurken försöker skaffa sig information.
5	Utlämning	Skurken får information om offret.
6	Bedrägeri	Skurken försöker lura offret.
7	Delaktighet	Offret luras.
8	Skurkaktighet Brist	Skurken vållar en familjemedlem skada; eller En familjemedlem saknar / önskar något.

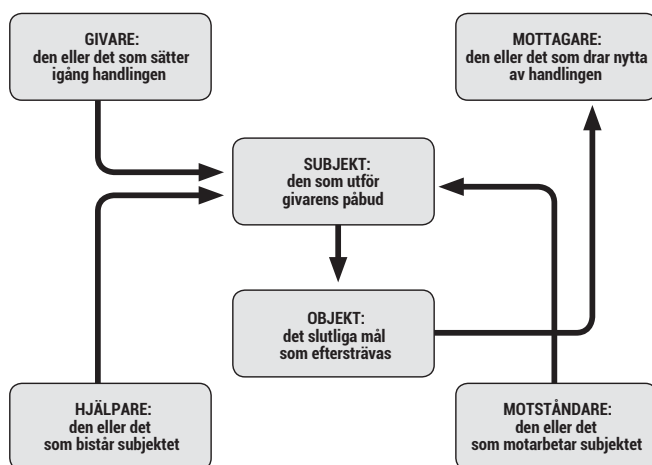
9	Förmedling	Olyckan blir känd; hjälten sänds efter.
10	Motstånd	Hjälten går med på, bestämmer sig för, att göra motstånd.
11	Avresa	Hjälten lämnar hemmet.
12	1:a givarfunktionen	Hjälten provas, får en magiska agent eller hjälpare.
13	Hjältens reaktion	Hjälten reagerar på agenten eller givaren.
14	Mottagande av agenten	Hjälten får bruk för agenten.
15	Förändring i rummet	Hjälten börjar sökandet.
16	Kamp	Hjälten och skurken går i direkt strid med varandra.
17	Stämpling	Hjälten stämplas.
18	Segev	Skurken besegras.
19	Undanröjning	Den ursprungliga olyckan eller bristen undanröjs.
20	Återvändo	Hjälten återvänder.
21	Förföljande, jakt	Hjälten förföljs.
22	Räddning	Hjälten räddas från förföljarna.
23	Icke igenkänd ankomst	Hjälten återvänder hem (eller någon annanstans) utan att kännas igen.
24	Ogrundade krav	En falsk hjälte framför ogrundade krav.
25	Svår uppgift	Hjälten föreläggs en svår uppgift.
26	Lösning	Uppgiften löses.
27	Igenkänning	Hjälten känns igen.
28	Avslöjande	Den falske hjälten eller skurken avslöjas.
29	Omgestaltung	Hjälten får ett nytt utseende, en ny gestalt.
30	Straff	Skurken bestraffas.
31	Giftermål	Hjälten gifter sig, bestiger tronen.

Det är inte bara många klassiska sagor som är uppbyggda kring den här strukturen. Också många filmer är det, till exempel *När lammen tystnar* (1987) och *Conan Barbaren* (1981).

Det finns också andra modeller som beskriver hur en berättelse är uppbyggd. Aktantmodellen av Algirdas-Julien Greimas är en av de mest kända:

En "givare" sänder ett "subjekt" att utföra en serie gärningar i syfte att uppnå någonting värdefullt (ett mål eller ett "objekt"). Subjektet bistås av någon (en "hjälpare") och motarbetas av någon (en "motståndare"). När syftet är uppnått, är det någon som drar nytta av det (en "mottagare").

Aktantmodellen kan illustreras grafiskt så här:

Berättelsen om Robin Hood är ett bra exempel. Där är det Robin Hood som är subjektet. Hans mål (objekt) är att avhjälpa den sociala nöden och orättvisorna som folket genomlider. Hans hjälpare är Little John, broder Tuck och de andra rövare i Sherwoodskogen, medan motståndaren framför allt är sheriffen i Nottingham. Givaren är lagen och moralen, personifierad av den gode och rättfärdige men frånvarande kung Richard. Mottagaren är det lidande folket.

Händelseförloppet i en bra berättelse spänns över en **dramatisk båge**:

Berättelsen utgör en kedja av händelser, där varje länk i kedjan är en direkt konsekvens av länken innan. Först klargör man utgångsläget (anslag) för sin berättelse. Den inledande prövningen är ett slags första prövning, ett första problem eller en utmaning som huvudpersonen (dvs. protagonisten) ställs inför, det som får honom/henne att bege sig ut i äventyret. Den avgörande prövningen infaller, när protagonisten ställs inför att lösa problemet eller utmaningen. Och - slutligen - den bekräftande prövningen, som visar att problemet genom protagonistens handlande har fått sin lösning - eller inte.

ATT VÄDJA TILL ÅHÖRAREN: TILLTAL

De verktyg du som berättare har i fråga om tilltal - det sätt på vilket du vädjar till publiken - handlar om mycket mer än text. De handlar också bland annat om hur du använder rösten, vilket tonläge du använder och hur du uppträder inför publiken.

Traditionellt skiljer man mellan tre så kallade appellformer: logos-, ethos- och pathos-appell.

Logosappell handlar om saklig argumentation. Berättaren ser logiskt på saken, använder neutrala ord och uttryck och uppträder behärskat och tillbakahålllet. Det du då vädjar till är åhörarens intellekt.

Ethos- och pathosappell tar sikte på åhörarens känslor, fast på lite olika sätt. **Ethosappell** handlar om att försöka övertyga publiken om trovärdighet inte bara hos din berättelse utan också hos dig. Ethosappell bär alltså budskap också om din karaktär och din integritet. Om du t.ex. omnämner ett kungahus i din berättelse som ett av de mäktigaste i hela Europa, då handlar det om ethosappell.

Pathosappell strävar efter att väcka mera flyktiga, hetsiga känslor till liv hos åhöraren. Du vill då få din publik att reagera med t.ex. vrede, harm, medlidande, begeistring eller missunnsamhet på det du berättar. Då använder du dig av värdeladdade ord och talar med en känsloladdad röst.

Vilken tilltalsform är då den bästa? Det beror självfallet på berättelsen. Och inte bara på berättelsen i sig utan var någonstans i berättelsen du just då råkar befinna dig. Framför allt beror det på vad du vill uppnå med din berättelse.

NARRATOLOGI, LÄRAN OM BERÄTTELSEN

Narratologi (efter latinets *narratio*, berättelse och *logos*, lära), även känt som ”berättarteorin”, är en litteraturvetenskaplig teori- och metodbildning för studiet av berättarkonsten (narrationen). Termen narratologi användes tidigare främst i samband med fiktionslitteratur, men numera förekommer termen inom olika konstarter (film, teater, musik) men också inom olika vetenskapsgrenar (psykologi).

Narratologin uppstod i medlet av 1960-talet under påverkan av den ryska formalismen, semiotiken och strukturalismen, med forskarnamn såsom Tzvetan Todorov, Roland Barthes och Claude Bremond vid *École Pratique des Hautes Études* i Paris i spetsen. I estetiskt hänseende kan man se rötter i Aristoteles *Poetik* och *Retoriken*, och man kan diskutera om narratologerna överhuvudtaget skapade någon ny metod. Redan andra, tidigare forskare såsom Roman Jakobson och Claude Lévi-Strauss hade studerat undertext i myter och struktur i dikter.

Det som var nytt med narratologin var själva studieobjektet: man studerade alla slags texter, såväl skönlitterära (berättelser, lyrik, drama) som icke-fiktiva (historiografi, bilder etc.). Som metod används narratologin för att analysera dramatiska strukturer (intrig, handling), karaktärisering, genrer och litterära tekniker.

En sak som också skiljer narratologin från tidigare metoder var att man inom narratologin gör åtskillnad mellan *vad* som berättas (utsaga) och *hur* det berättas (framställning). Utsagan omfattar berättelsens skeenden, personer och miljöer. Skeendena kan i sin tur delas in i handlingar och händelser. Handlingen är något som personerna i berättelsen

företar sig, medan händelser är vad de råkar ut för.

Framställning är det sätt som historien berättas på, dvs. det sätt på vilket skeenden, personer och miljöer iscensätts. En berättelse (med en viss grundläggande struktur) kan framställas på många olika sätt, i ett snart sagt oändligt antal variationer. Tänk på den klassiska sagan om Askungen! Du känner igen sagan - tematiken, karaktärerna - oberoende av hur du får den berättad för dig och vad huvudpersonen i berättelsen än kallas.

KÄLLOR

Drotner, Kirsten m.fl. (2000). Medier och kultur - en grundbok i medieanalys och medieteor. Lund: Studentlitteratur.

Marsen, Sky (2006). Communication Studies. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Wikipedia (2015). Narratologi [online]. [Citerad 13.2.2015]

Tillgänglig: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Narratologi>

Wikipedia (2015). Historieberättande [online]. [Citerad 17.2.2015]

Tillgänglig: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Historieberättande>

LÄNKAR

Öppen grupp på Facebook under namnet ”Storytelling i Svenskfinland”:

www.facebook.com/groups/202074199966253/

Föreningen för läkande berättande i Finland, ALBA Suomi Finland:

<http://albafinland.blogspot.fi/>

Sydkustens landskapsförbund om berättande: www.sydkusten.fi/kultur/berattande

KulturÖsterbottens projekt Brösttoner kring litteratur och identitet:

<http://www.kulturosterbotten.fi/brosttoner>

Café Ratatosk, nordisk sajt för berättande: <http://caferatatosk.wordpress.com>

Mina anteckningar

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Svensk- finland berättar

- en resa längs kusten

Vad berättas i Svenskfinland? Vilka legender, sagor och skrönor finns om olika platser? Varifrån har orter fått sina namn? Vilka personer har haft betydelse för bygden? Vilka historier vill vi föra vidare?

Det frågades i ett upprop som gjordes hösten 2014. I den här skriften bjuds på ett urval av de berättelser som där-
efter samlades in på berättarkvällar, genom brev, diskus-
sioner och telefonsamtal. En del av berättelserna har sitt
ursprung i Finlands svenska folkdiktning, andra är histori-
er som på andra sätt förts vidare. Det är en samling minnen,
skrönor, roliga, spännande och sorgliga historier som berättar
om människor och livet i svenskbygderna.

Skriften innehåller även fakta om storytelling, tips och råd
för alla som vill föra den muntliga berättartraditionen
vidare. Här finns också en intervju med folklorister
som dagligen jobbar med berättelser och annat
matnyttigt för berättarintresserade.

Projektet Svenskfinland berättar är ett
samarbete mellan KulturÖsterbotten, SFV
Bildning och Sydkustens landskapsförbund.
Målet är att lyfta fram muntlig berättartra-
dition och inspirera till att föra traditionen
vidare.

Trevliga berättarstunder!

